

Učitelé, šířitelé myšlenek J. A. Komenského

František Hýbl

Je ctí pro učitelský stav, že od druhé poloviny 19. století stáli čeští a slovenští učitelé škol všech stupňů v čele národních vzpomínkových akcí a slavností, věnovaných Komenskému: odhalení pomníku v Brandýse nad Orlicí (1865), postavení první sochy Komenského na světě v Přerově (1874 - prof. J. E. Kosina, prof. J. Havelka, František Slaměnik aj.) a oslav 300. výročí narození učitele národů (1892), ale také se snažili tvořivě rozvíjet v českých školách pokrokový odkaz učitele národů. Pedagogové všech kategorií to byli, kteří přednášeli, psali a vydávali publikace, věnované životu a dílu Komenského, ve kterých šířili povědomí o učiteli národů mezi učitelskou veřejností i ostatními vrstvami českého a slovenského obyvatelstva (František J. Zoubek, Karel Slavoj Amerling, Josef Šmaha, J. K. Škoda, Antonín Gindely, Gustav Adolf Lindner, Jan Lepař, Jos. Durdík, Jan Mrazík, František Slaměnik, Tomáš Garrigue Masaryk, J. Pelíšek, Josef Černý, Josef Úlehla, Augustin Krejčí, Josef Kachník, Jan V. Novák, Josef Krumpholz, Josef Klika, Jiří Václav Klíma, Josef Hendrich, Stanislav Souček, Karol Salva, Ján Kvačala, Jan Blahoslav Čapek aj.)¹

Nemenší zásluhu měli učitelé na vzniku a pak na zdárné činnosti muzeí Komenského v **Přerově** (1887: F. Slaměnik, J. Krumpholz, R. Vanýsek, R. Macháček),² v **Praze** (1893: Josef Klika), v **Uherském Brodě** (Jan Kučera, Josef Václav Hauerland, Augustin Hladký, Ferdinand Prager, Vilibald Růžička a prof. Frant. Reichel)³ a ve **Fulneku** (1954 - 1957: Květoslav a Petr Kadlčíkové).

Přerovský odborný učitel **František Bayer** se od roku 1885 snažil vydávat v tzv. **Bibliothéce paedagogických klassikův** jako první u nás soustavně **Sebrané spisy vychovatelské J. A. Komenského**. Celkem vydal pět titulů Komenského děl.⁴

V Bayerových šlépějích pokračoval pak v první polovině 20. století Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, který za vědecké ediční pomoci, vesměs vysokoškolských učitelů, vydal celkem devět objemných svazků Veškerých spisů J. A. Komenského. I když čeští učitelé na Moravě vynaložili na tento vydavatelský počín téměř 700 000 korun, tato edice, stejně jako Bayerova, nebyla dokončena. Souběžně s VSJAK vydávalo

moravské učitelstvo i Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského.⁵

O prioritním zastoupení učitelů v šíření kultu Komenského u nás i v cizině není pochyb. Jejich zásluhou se vracely do české školy Komenského moderní pedagogické postuláty, především pak zásada názornosti, prezentovaná nebyvalým rozvojem učebních didaktických pomůcek. Nemenší zásluhu na dobrém zvuku českých základních a středních škol ve světě měly kvalitní učebnice a metodické postupy při výuce nejrůznějších vyučovacích předmětů v intencích pedagogického ducha Komenského.

Komenský byl mnohým učitelům vzorem a inspirací v pacifistickém hnutí (Heřman Alferi, dr. Emanuel Makovička, Josef Krumpholc) a v šíření umělého jazyka - esperanta (Th. R. Čejka, J. Krumpholc).⁶

Právě posledně jmenovaný **Josef Krumpholc** je ústřední postavou ctitelů Komenského z řad učitelů. Jeho život je v praxi prodchnut pacifistickou činností nejen u nás, ale i za hranicemi našeho státu. Řídil se Komenského zásadami nejen v rodině, ve škole, ale i na veřejnosti. Mezi učiteli, ale i mezi dělníky, zemědělci, studenty se snažil na základě faktických případů odsoudit války a vyburcovat u posluchačů našich i zahraničních jednoznačný odpor proti veškerému násilí a potlačování osobní svobody. V předvečer první světové války vydal jako předseda spolku **Mír v Bystřici pod Hostýnem** v roce 1913 v Brně spis **Válka a štěstí národa dle J. A. Komenského**, kde na základě Komenského spisu **Gentis felicitas** (Štěstí národa) ukázal, že ".....všech 18 podmínek, na nichž podle výkladu podaného Komenským sedmihradskému knížeti Jiřímu II. Rákocziimu, záleží blaho státu, ničí se válkou."⁷ V téže době napsal do **Pedagogických rozhledů** článek **Pacifism a škola**⁸ o západních mírových spolcích v Anglii, USA, Francii a Nizozemí a vyzval své kolegy na Moravě a Slezsku, aby vstoupili do **Jednoty mírové pro Moravu**, v Čechách pak doporučil, aby se obnovil při Pedagogickém muzeu v Praze mírový odbor. Těmito prohlášeními si proti sobě popudil rakouské úřady a policii, která odposlouchávala výklad učiva o válečných vraždách a násilí za dveřmi třídy, jak se to stalo den po zdařilé schůzi v Bystřici pod Hostýnem v roce 1913, kde **prof. T. G. Masaryk** rázně vystoupil proti rakouskému militarismu a jeho válečným choutkám.

Na prvním sjezdu československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti, konaném 1. - 3. července 1920 v Praze, přednesl Krumpholc závažný příspěvek na téma **Škola a esperanto**.⁹

Úvodem zhodnotil negativní stránky první světové války. Na druhé straně ale zdůraznil, že tato válka sblížila národy. K jejich vzájemnému soužití je nutné se i dorozumět. Proto bylo třeba po válce reformovat jazykové učení. Vedle výuky mateřského jazyka navrhl Krumpholc zavést esperanto, s odvolání na Komenského **Via lucis**, kde radil učeným mužům, aby ".....jeden jazyk nějaký utvořili, jímž by i sami ve spolek se mohli smluviti i národy všeliké snadně se mu naučiti mohly".¹⁰ Krumpholc spolu s bystřickým kolegou **Th. R. Čejkou** vydávali učebnice esperanta a také první mezinárodní pedagogický časopis **Internacia Pedagogia Revuo**, kde poprvé seznamoval světovou učitelskou veřejnost s Komenským v esperantu.

Duch Komenského a jeho pedagogické myšlenky provázely Krumpholce ve všech vyučovacích předmětech. Svědčí o tom např. jeho brněnská přednáška **Jak jsem učil počtům v I. školním roce v duchu zásad Komenského**, uveřejněná v **Počtářských profilech** v Brně r. 1928.¹¹

Josef Krumpholc měl velký podíl na vydávání **Veškerých spisů J. A. Komenského a Archivu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského** již zmíněným Ústředním spolkem jednot učitelských na Moravě, jehož byl starostou v letech 1919 - 1923.

Z uvedených letmých a nahodilých příkladů vyplývá platnost slov J. V. Klímy, který u příležitosti Krumpholcových sedmdesátých narozenin ho charakterizoval slovy "...nejoddanější ctitel Komenského je z nejušlechtlejších osobností, které mělo české učitelstvo na přelomu XIX. a XX. století."¹²

V díle Komenského spatřovali tedy mnozí naši přední pedagogové, jak zdůraznil Karel Čondl: "...nevýčerpatelnou studnici vychovatelského poznání a vzor pro svoji práci ve škole."¹³

Jestliže jsem se podrobněji zmínil o osobnosti Josefa Krumpholce, musím tak učinit i u další významné osobnosti - brněnského univerzitního profesora **Jana Uhra**. Jeho učitelská dráha je čítankovým příkladem pro naše studenty - budoucí učitele. Prošel všemi stupni našich škol: od obecné, měšťanské a střední školy až po vysokoškolskou katedru a úřad na ministerstvu školství a národní osvěty. Mezitím byl také dva roky na

Pražském hradě knihovníkem prezidenta T. G. Masaryka. Na studijních cestách v zahraničí (USA, Francie, Švýcarsko, Německo, Velká Británie, SSSR aj.) se setkával s předními světovými pedagogy, psychology a sociology a na rozdíl od některých svých českých kolegů, kteří spatřovali v západních pedagogických a psychologických směrech jedinou možnou cestu k zdokonalování výchovy a vzdělání u nás, Jan Uher se vždy s hrdoostí hásil k domácím tradicím, k odkazu J. A. Komenského, G. A. Lindnera, F. Drtiny a T. G. Masaryka.

Na učitelských prázdninových extensích, za vysokoškolskou katedrou, v Sokole, na stránkách desítek novin a časopisů zdůrazňoval při každé příležitosti aktuálnost myšlenkového odkazu J. A. Komenského. Vysoce vyzvedl Komenského pojetí humanity, pansofické snahy a náboženskou tolerantnost. S uznáním hodnotil Komenského pojetí názorného vyučování, jeho trpělivé pozorování dětí, přírody a společnosti. S nemenším obdivem hovořil Uher o Komenského přirozené metodě, o nutnosti vycházet z mateřského jazyka při výuce cizích jazyků.

V době širokých diskusí a třenic o reformu československého školství a pedagogiky napsal v článku **Víra ve výchovu: "Náš národ má zvlášť důvody k tomu, aby věřil ve výchovu. Z výchovy rostla naše samostatnost, výchova nám zabezpečila čestné místo mezi národy, ochránila nás dosud od nebezpečných otrěsů, které by šly na kořen naší národní bytosti. Té víry, která vedla Komenského, Palackého, Havlíčka, Masaryka, nesmíme se vzdát ani my. Je třeba, aby každý, kdo dospěl tohoto poznání, snažil se podle svých sil šířit tuto víru a vytvářel tak ovzduší v němž se bude dařit oné pravé výchově, jediné výchově, jež je nadějí světa a lékem všech bolestí doby."**¹⁴

V jubilejním roce desátého výročí vzniku Československé republiky v přednášce **Odkaz Komenského osvobozenému národu**¹⁵ provedl důkladný rozbor problému překonávání světové krize pedagogiky a nabádal učitele k navazování na pokrokové české tradice, započaté Husem, Chelčickým, Palackým a konče Masarykem. Na základě poznání mnohých školských systémů vyspělých zemí světa došel k závěru, "že naše školy snesou dobře srovnání se školami cizími". Jan Uher vyzval učitele, aby se nespokojovali s dosaženými výsledky a vždy měli ve vyučovacím procesu na zřeteli, "co by na to řekl Komenský, kdyby byl přítomný ve třídě".¹⁶

Jan Uher využíval každé příležitosti, aby pobízel naše učitelstvo k rozvíjení pedagogického odkazu učitele národů. V článku **Komenský a týden československé školy** v brněnském Pokrokovém obzoru v r. 1931 napsal: "Nestačí Komenského oslavovat schůzemi a slavnostními řečmi, ale usilovnou snahou o zlepšení našeho školství, jež by nás opravdu mělo reprezentovat jako národ Komenského. Bylo by však chyba, kdybychom při této akci na Komenského zapomněli.... Věříme-li, že v duchu Komenského jsme se jako národ zdravě vyvíjeli, že v jeho duchu jsme zápasili o svou svobodu a že jsme vybredli z babylonského zajetí a vypracovali se k světové úrovni, nesmíme teď ve svobodném státě, zapomínat na tohoto ducha nebo jej dokonce zapírat."¹⁷

Jan Uher měl na srdci především ideový základ československé školy. Proto musel zaujmout negativní stanovisko k návrhu tehdejších osnov pro měšťanské školy, které nebraly zřetel na naše národní tradice. Správně poukázal, že nesmíme ustrnout pouze na stanovisku Komenského, že naopak musíme rozvíjet "jeho úsilí o vítězství ducha". Svě tvrzení Jan Uher doložil pohledem do historie: **"Prosté napodobování ciziny nemůže dát naší škole pevný základ a nezabezpečí nám zdravého vývoje národní kultury. Celá doba obrození, ono těžké hledání sebe, propracování se k jádru národní bytosti, navazování na násilně přervanou tradici a zrovna na Komenského, zřetelně ukazuje, že jako národ můžeme růst jenom tehdy, rosteme-li ze sebe. Jenom tím, že jsme rostli ze sebe, že jsme naplňovali úkol, daný nám osudem, zapínali jsme se do světového dění a dorůstali jsme mezinárodní výše, jíž se dostalo krásného výrazu Masarykovým ideálem humanity... Masarykova filosofie, duchem blízká Komenskému, ukazuje nám linii našeho duchovního vývoje a ukazuje cestu i našim školským snahám.... Není těžké, přenášet k nám z ciziny to, pro co jsme se nadchli nebo co nás třeba i jen chvilkově obloudilo. Ale není to ani prospěšné. Usnadňovat si práci znamená ohrožovat věc, v tomto případě věc tak důležitou, jako je národní školství. Úkol je mnohem těžší: vyrovnávat se s cizími myšlenkovými proudy, včlenit je organicky v náš duchovní svět, zasílmilovat je svou národní bytostí - v tom je náš příspěvek ke světovému kulturnímu úsilí, tak můžeme vracet zhodnocené a zmnožené to, co jsme přijali. Prostým přejímáním nesloužíme ani sobě, ani tomu, od koho přejímáme. Ochuzujeme svět, místo abychom jej obohacovali."**¹⁹

Jan Uher rázně vystupoval proti všem, kteří pod pláštěm odvolávání se na Komenského se snažili obhajovat v našem školském systému cizí metody a praktiky. Tak např. v článku **Profanace Komenského** ostře odsoudil tyto praktiky slovy: "Ano, Komenský byl pro racionalizaci, ale pro jinou než je ta, kterou hlásají naši proameričtí reformátoři. Ten klid, potěšení a pevný výsledek, na něž klade Komenský takový důraz, chybí právě v dnešních zracionalizovaných školách, které samým testováním štvou učitele i žáka a nedopřávají jim klidu a potěšení, jichž je tak nezbytně třeba pro úspěšnou práci. Za tuto racionalizaci by se Komenský pěkně poděkoval! Rozhodně by se bránil proti tomu, aby se jeho jména, zneužívalo jako pláštiku na krytí pochybných reforem."²⁰

Ne náhodou jsem si vybral tyto dvě významné osobnosti z řad učitelů, které můžeme právem nazvat strážci pedagogického odkazu Komenského. K nim bychom mohli po roce 1945, v době sovětizace našeho školství přiřadit ještě **Emanuela Strnada**. Uhrovy autentické poznámky o filozofii národní výchovy jsou nám nesmírně blízké a potřebné i v současné době, kdy se snažíme změnit školský systém, poznamenaný posledními padesáti lety.

Literatura

1. Srov.: Tradice J. A. Komenského mezi českým a slovenským učitelstvem v 19. a 20. století. Pferov 1979.
2. Němečková, J.: František Slaměník - zakladatel Muzea Komenského v Pferově. Pferov 1962.
3. Beneš, J. a kol.: Památník Musea J. A. Komenského v Uh. Brodě. Uherský Brod 1948.
4. Dostál, J.: Pferovský komeniolog František Bayer. In.: cit. sborník Tradice J. A. Komenského..... Pferov 1979, s. 116 - 117
5. Němečková, J.: K historii edice "Veškeré spisy J. A. Komenského". Acta FF UP v Olomouci, pedagogika - psychologie, 19. Praha 1981
6. Hýbl, F.: Pacifistické hnutí českého národa na Moravě v první třetině dvacátého století. IN.: Jan Amos Komenský bojovník za světový mier. Prešov 1987, s 47 - 55.
7. Tamtéž, s. 50.
8. Pedagogické rozhledy, 27, 1913/14, č. 7, s. 838 - 839.
9. Přednáška byla otištěna ve sborníku První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti. Praha 1921, s. 308 - 313.
10. Srov.: Hýbl, F.: Komeniolog Josef Krumpholtz - propagátor mírového hnutí a jednotného světového dorozumivacího jazyka - esperanta. Studia comaniana et historica, VIII/1978/19, s. 56 - 67.
11. Počáťské profily. Brno 1928, s. 74 - 97.

12. Klíma, J. V.: Josef Krumphole sedmdesátník. In.: Archiv pro bádání o životě a spisích J. A. Komenského, s. 15, Brno 1940, s. 119.
13. Čondl, K.: Komenský a učitelstvo. In.: Jan Amos Komenský. Uspořádal J. V. Klíma. Praha 1942, s. 217.
14. Věstník Ústředního spolku jednot učitelských v zemi Moravskoslezské, 25, 1933, s. 285n.
15. Sborník sjezdu Svazu československého učitelstva v Brně. Uspořádal F. Úlehla. Brno 1928, s. 50 - 57.
16. Tamtéž
17. Pokrokový obzor, 13. Brno 27. 3. 1931, č. 13, s. 6.
18. Tamtéž
19. Tamtéž
20. Nové školy, 5. Brno 1931, čís. 32, s. 221.